

“Інститут економіки та прогнозування”. – К., 2013. – 322 с.

2. Юрчишин В. В. Слово про видатного вченого, широкого друга, наукового побратима // “Економіка АПК”. – 2008. – № 9. – С. 147–152.

References

1. Ponad p'jat' desjatylyt' u fundamental'nij nauci. Do 85–richchja vid dnja narodzhennja akademika Olexsija Musijovycha Onyshhenka / za red. chlen–kor. NANU O. M. Borodinoi'. NANU Ukraїny, “Instytut ekonomiky ta prognozuvannja”. – К., 2013. – 322 с.

2. Jurchyshyn V. V. Slovo pro vydatnogo vchenogo, shhyrogo druga, naukovoogo pobratyma // “Економіка АПК”. – 2008. – № 9. – С. 147–152.

Savchenko L. G., graduate student, National Scientific Agricultural Library NAAS (Ukraine, Kiev), slgua@ukr.net

Scientific and representative activity of academic O. M. Onyshchenko

The economic reform was need answer to question of intensification of agricultural production through technical and technological modernization and increased productivity. His creative works, O. M. Onyshchenko connected mainly with scientific and organization, pedagogical and public activity. Thus, in different periods he occupied positions of Chairman of Scientific Council of Science Academy of USSR for Socioeconomic and legal issues of development of Agrarian and Industrial Complex (1985–1991), Member and Deputy Academic-Secretary of Economics Department of National Academy of Sciences of Ukraine, Member of School of Economics and Land Relations of Ukrainian Agricultural Sciences Academy, Academic Boards for Scientific Thesis Defense. The method of the research is a periodical outline of scientific and organization activity of Academic O. M. Onyshchenko of academic O. M. Onyshchenko in various social and political eras – soviet and current era of sovereign Ukraine. The article reflects research of scientific and organizational activity of academic O. M. Onyshchenko by the subject of research during 1955–2006. It also reflects its historic and sources references, which reflect researches of issues of development of domestic agriculture.

Keywords: social activities, research and representative activity, agricultural business, economic forum, economic problems, economic and mathematical modeling.

Savchenko L. G., аспирантка, Национальная научная сельскохозяйственная библиотека НААН (Украина, Киев), slgua@ukr.net

Научно–представительская деятельность академика А. Н. Онищенко

В русле научного обоснования стратегических задач обеспечения населения продовольствием, а промышленности – сельскохозяйственным сырьем, большую роль сыграл академик А. Н. Онищенко, который основное внимание в своих исследованиях уделял проблемам выполнения Продовольственной программы, совершенствования экономического механизма реализации сельскохозяйственной продукции, повышения эффективности управления сельским хозяйством и т.д. Целью исследования является периодизация общественной и научно–представительской деятельности акад. А. Онищенко в разные общественно–политические эпохи – советскую и нынешнюю эпохи суверенности Украины. В статье отражены исследования общественной и научно–представительской деятельности академика А. Н. Онищенко по предмету исследования 1955–2006 гг. Также отражено ее историографическое и источниковедческое обеспечение, которое отражает в себе исследования проблем развития отечественного сельского хозяйства.

Ключевые слова: общественная деятельность, научно–представительская деятельность, экономика АПК, экономический форум, проблемы экономики, экономико–математическое моделирование.

* * *

УДК 94(477)

Слесаренко О. О.,
аспірантка кафедри історії та археології слов'ян,
Інститут історичної освіти Національного
педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), Dragom_80@ukr.net

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВО– ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДОРОБКУ М. П. ДРАГОМАНОВА

Задля глибшого розуміння шляхів розвитку української історичної науки у минулому та ефективнішої мобілізації її потенціалу для відродження національної пам'яті на сучасному етапі української державності системно висвітлюється діяльність Михайла Драгоманова як дослідника історії України. Розглядаються наукові розвідки М. П. Драгоманова присвячені ключовим сюжетам української історії. Проаналізовано авторське бачення киеворуського, литовського періодів української державності. Досліджено погляди вченого на системну кризу в якій перебувало українське суспільство протягом першої половини XVII ст., що виникла на основі міжконфесійних непорозумінь після укладення

Берестейської унії. Позначено результати наукових здобутків М. П. Драгоманова в дослідженні боротьби козацького стану за визнання польською владою та шляхтою власного привілейованого статусу. Характеризується концепція українсько–російських взаємин вченого.

Ключові слова: М. П. Драгоманов, історія України, Київська Русь, Російська імперія, Польща, козацтво, Берестейська унія.

Історія протягом XIX століття була головним полем битви за самостійність українського народу, державність якого у своєму історичному розвитку нічим не поступалася іншим європейським народам. Насправді, відновлена українська історія “відбирала” у Російській імперії не просто територію України, яку російські офіційні ідеологи вважали своєю власністю, а й “Київ – матір городів руських”, центр православної віри та своєї державності. Справжня українська історія позбавляла російських шовіністів ідеологічних засад у боротьбі з польськими шовіністами за свідомість пересічних українців, які вірили у свою приналежність до Литовсько–Руської, а відтак Литовсько–Польської держави, або Київської Русі – Московської держави – Російської імперії. До подолання зазначених стереотипів долучився і М. П. Драгоманов.

Метою статті є ґрунтовний аналіз наукової спадщини Михайла Петровича Драгоманова в царині історії України.

Серед дослідників, які займалися вивченням винесеної в заголовок дослідження проблематики необхідно виокремити В. Довгич, Д. Заславського, Р. Іванову, П. Федченка.

З'ясування питань етногенезу українського народу давало відповідь на головні ідеологічні питання. Відтак, у своїх працях М. Драгоманов неодноразово торкався проблем історичного минулого України періоду Київської Русі. Вчений наголошував, що уже в IX ст. візантійські та арабські письменники фіксували на території теперішньої України, на берегах Дніпра і Дністра, Чорного й Азовського морів народ, який називався русами. Етнографічні відомості зібрані дослідниками підданими близьких і далеких сусідніх цивілізованих держав класичного середньовіччя свідчать про самотність цього народу і створеної ним держави [6, с. 163].

Таким чином М. П. Драгоманов був прихильником теорії про південне походження етноніму Русь, який фігурує у арабських і візантійських авторів для означення окремого народу. Відповідно витоки державності знаходяться на півдні. Із поступовим охопленням цим народом території, на неї розповсюджується загальна назва “Русь”. У листі до В. Навроцького М. Драгоманов висловлюється однозначно проте, що не визнавав існування понять Росія–Русь, або дві Русі. Перша з них – Русь у вузькому розумінні, – тобто стара назва України, друга – Русь у широкому значенні цього терміну, якбагатоетнічна держава. Звідси розділення категорії “Русь” на Велику, Малу і Білу Русь після розпаду цієї держави [1, с. 55].

Мала Русь при цьому стала, на чому особливо наголошує М. Драгоманов, – назвою серцевини колишньої держави за грецькою традицією. Термін же “Малоросія”, який активно пропагувався офіційними імперськими колами для ствердження вторинності всього українського (і насамперед історії), за абсолютно справедливою думкою вченого, був книжковим. Цей етнонім не вживався жителями України до її входження до складу Московського царства (Російської імперії)

тобто нав'язувався ідеологами царизму. Доводячи автохтонність назви "Русь" Михайло Петрович дорікає М. Костомарову та П. Кулішу за те, що вони не визнавали розділення понять Русь і Росія [16, с. 23–24].

М. П. Драгоманов звертав увагу на те, що термін "русин" – старий термін який, зберігся в назві народу України навіть в XIX ст. При цьому наголошував, що деякі науковці і пересічні жителі Наддніпрянщини та західних земель етнічної Росії прихильники ідеї єдності російського і українського етносів зовсім хибно інколи вважали цю назву привнесеною, вигаданою поляками для протиставлення українців (русинів) таросіян. Можна констатувати факт ідеологічного протистояння російської і польської інтелігенції за панування над свідомістю пересічних українців, яке забезпечувало реалізацію політичних цілей успішної у цьому протистоянні сторони [7, с. 4].

Як і М. Костомаров, Михайло Петрович обстоював окремішність розвитку українського етносу починаючи з давньоруської доби, коли мешканці Північної та Південної Русі мали суттєві відмінності у мові [15, с. 8]. Доводячи наукову хибність норманської теорії, М. Драгоманов особливий наголос робив на такому аргументі як віче. Він наголошує, що уже в працях арабських та візантійських письменників, що описували українські території IX та X ст. фіксується велика кількість міст із землеробським населенням, частина якого утворювала напівторгівельну, напіввійськову верству. При чому очільники цих вільних військових дружин були більш–менш виборними, а їх влада всюди обмежена вічем, радою дружини. М. Драгоманов наголошував, що такий стан справ залишався без змін аж до татарського вторгнення.

Найбільших втрат завдала Україні монголо–татарська навала XIII ст. М. П. Драгоманов вважав, що це сильно загальмувало її розвиток, український історичний процес почав відставати від загальноєвропейського. Він звертав увагу, що найвищій владі "навальної орди", яка була зосереджена в руках ханів, потрібні були посередники із підлеглих народів. Тому ординці всюди підтримували привілеї князів на шкоду правам віча, а також перевагу прав великих князів над правами малих князів та міст. Михайло Петрович звертав увагу на відмінності у відносинах різних регіонів колишньої Київської держави з ординською імперією, відзначаючи, що татари підтримували владу московських князів, які користувалися особливою прихильністю ханів. Натомість князі Києво–Галицької групи, які не так легко виявляли покірність волі завойовників, часто гинули під ударами ханського гніву [6, с. 162–164].

Боротьба за самостійність земель Південно–Західної Русі від монгольського панування проходила паралельно з інкорпорацією території Білорусії й України до складу Великого князівства Литовського. При цьому відновлення Руської державності у XIV ст. наштовхувалося на спадщину феодальної роздробленості XIII ст., що не давало змоги забезпечувати захист від татарських набігів. Відзначаючи, що українці, рятуючись від татар, мусили тікати далеко на північ, на Віслу, Німан і Прип'ять, внаслідок чого Україна, на якийсь час мало не зовсім спустіла, мислитель все одно відстоював точ-

ку зору про самостійність суспільно–політичного розвитку українського народу [9, с. 198].

Вчений у руслі української історіографічної традиції констатував органічну трансформацію Київської Русі, як політичного утворення на Галицько–Волинську княжу державу. М. Драгоманов високо цінував і позитивно оцінював роль політики князя Данила Галицького, а особливо його прагнення створити у Галичі чи Холмі політичний центр "землі руської", як законного спадкоємця давнього Києва. У такий спосіб, утвердивши західний центр Руської державності самостійний від північно–східного Володимиро–Суздальського князівства, відстояти незалежність Галицько–Волинської держави і її право на збирання руських земель навколо своєї столиці [10, с. 419].

Добі Литовсько–Руської держави належить чільне місце в концепції української історії М. П. Драгоманова. Мислитель стверджував, що хоч у середині XIV ст. Україна втрачає колишню якість своєї державності, але національна єдність зберігається у складі Великого князівства Литовського, у складі якого Україна розвивається органічно як федеративна частина Русько–Литовської держави. Князі останньої захопивши Київ і прибравши собі титул Великого князя Литви і Русі фактично посприяли тому, що знову встановилася майже повна національна єдність України, але вже не у федеративній формі, якою він вважав Київську Русь, а у феодалній [6, с. 164].

Сучасна українська історіографія взагалі виходить з того, що Велике князівство литовське було державою у якій титульний народ тільки назвою фактично і був представлений. До кінця XIV ст. Велике князівство Литовське взагалі було конгломератом регіонів із дуже строкатим статусом обіймаючи домен великого князя, васальні князівства та уділи членів правлячої династії. До останніх зокрема належали й українські Київське, Новгород–Сіверське, Волинське та Подільське князівства. Їх правителів із династії Гедиміна, охрещених за православним обрядом, одружених з руськими князнями, привчених до місцевого побуту не сприймали як завойовників, навпаки вони перебували у порозумінню із місцевим знаттю, яка підтримувала їх у конфліктах із великим князем [17, с. 140].

Михайло Петрович також розглядав Литовську державу однією із правонаступниць Київської Русі. Він вважав, що стало два великих царства: по обидва боки Дніпра, де Україна й Біла Русь, порядкували князі литовського роду, а далі на північний–схід, де Московщина, залишилися князі московські, старинного роду київських князів. При цьому учений наголошував на тому, що увійшовши до держави Гедиміновичів Україна виграла лише в тому, що звільнилася від татар на ціле століття раніше за Московську Русь. Власне це також можна вважати великим досягненням, якщо врахувати той факт, що українці фактично не мали вибору у вирішенні питання про своє приєднання до Литовської держави [9, с. 164].

Розпад Золотої Орди і занепад Кримського ханства спочатку XV ст. створили дуже сприятливі умови для Великого князівства Литовського. Великий князь Вітовт підтримав засновника цього ханства Хаджі–Гірея у його державотворчій політиці, за що той зрікся на користь Литовського князя "історичних прав" на руські землі. У

зв'язку з цим, корифей підкреслював, що за умов литовського панування українці знову почали просуватися до Чорного моря, що також можна зарахувати до переваг об'єднання Литви та Південно-Західної Русі в єдину державу [13, с. 63].

Великі князі литовські Ольгерд і Вітольд напали на татар в самому Криму і відводили татарських полонених на Волинь і до Литви. Після того як в XIV ст. Ольгерд очистив від татар Поділля, в XV ст. литовсько-руські поселення між Дністром і Дніпром доходили до самого Чорного моря, звідки до Константинополя йшла успішна торгівля хлібом. Буджацька орда на Дунаї і Кримська орда були таким чином розділені і вимушені жити мирно з Південно-Західною Руссю. В результаті чого Великий степ від Чорного моря аж до українських поселень лежав пустелею, і на ньому доволі мирно чабанували татари й українці [3, с. 80].

Загрозу відновленому після звільнення Литвою від татар культурному та суспільному розвитку України у загальноєвропейському контексті М. Драгоманов вбачав у появі турецької імперії, відзначаючи, що активізація татарських набігів стала можливою лише внаслідок підкорення Туреччиною Криму. Туреччина відтісняє Литовсько-Руську державу від морського узбережжя, руйнуючи південні прикордонні міста. Саме з цього часу південні володіння Великого Князівства Литовського починають називати Україною.

М. Драгоманов відзначав, що феномен козацтва був результатом транскультурного синтезу українсько-татарського порубіжжя. Одним з етапів становлення козацтва був коли великі землевласники збирали ватаги козаків для охорони своїх володінь від татарських набігів. Саме таких землевласників традиційно для тогочасної української історіографії Михайло Петрович називав "першими ватажками" козацтва: прикордонних старост та княжат Ланцкоронського, Вишневецького, Ружинського, Дашковича [6, с. 213–215].

Коли чисельність козацтва зросла до масштабів достатніх для того, щоб створити реальну військово-політичну загрозу польському володарюванню на українських землях ситуація кардинально змінилася. Польська влада намагалася хоч якимось чином підпорядкувати собі українське козацтво, але ці намагання не мали успіху, бо взаємини будувалися на спільності інтересів Січі і королівського уряду. Зокрема, відзначав Михайло Петрович, козаки, як "аванпост української колонізації", не могли погодити своїх стосунків до татар і турків з коливаннями польської і московської дипломатії, яка періодично вступала в мирні договори з мусульманськими державами. Ісламська загроза, яка у XVI ст. походила від Османської імперії, полягала у здатності реалізувати релігійно-політичну концепцію Магомета про військові й економічні засоби поширення мусульманської релігії на весь світ, що було і залишається головною метою магометанського світогляду. Тому історичне значення козацтва, на думку Михайла Петровича, полягало в тому, що воно власними силами почало боротьбу проти ісламської агресії, коли віддалені від театру турецьких завойовницьких походів і татарських набігів центри держав Польської і Московської не могли ще послідовно взятися за справу реакції на татарські набіги і турецьку експансію [3, с. 82].

Негативним наслідком потреби безперестанної та нещадної боротьби проти турок для внутрішньополітичного розвитку Литовсько-Руської держави М. Драгоманов вважав, те, що вона підтримувала та консервувала феодальну організацію в країні, а шляхта та княжата Литви і України змушені були шукати об'єднання з Польщею, що в решті й призвело до укладення Люблінської унії 1569 р. В результаті військово-політичних подій південного театру Польща домоглася своєї переваги в унії і центр політичного життя змістився до Варшави. Політичний устрій Польського королівства був перенесений на всю новостворену державу, яка називалася Річ Посполита [6, с. 165].

М. П. Драгоманов, розглядаючи передумови унії, велику увагу зосереджує на зовнішніх факторах. З одного боку, до консолідації з Польщею змушувала неспроможність Литви організувати надійну оборону супроти татар, з іншого, виходячи з непевності у результаті війни з Московією, яка була дуже ймовірна, українські магнати, не бажаючи потрапити разом із своїми землями до рук тирана Івана IV, бажали тіснішого зв'язку з Польщею. Зрештою, українська шляхта сподівалась на остаточну рівність у правах з польською. Відтак ці три чинники підштовхували Україну до позитивної реакції на польські запити [4, с. 8].

Михайло Петрович вкрай негативно оцінював міжконфесійні конфлікти та їх руйнівні наслідки для життєвого укладу українського народу. З цього приводу вчений саркастично відзначав, що не тільки магометани вважали християн, а християни магометан за нечисть та погань таку, що не гріх її убивати, а й християни поміж себе ненавиділи одні одних за те, що хтось хоч трохи не так у церкві служив або про віру інакше думав. Усякий хотів силою чи хитрістю привернути іншого до своєї віри, до своєї церковної служби, не задумуючись про наслідки такої релігійної діяльності для розвитку моралі їх сучасників і представників прийдешніх поколінь [9, с. 228].

Тому оцінка дослідником Берестейської унії як спроби об'єднання католицизму і православ'я була гостро негативною. Її значення Михайло Петрович обмежував виключно політичними мотивами, які не вносячи принципових змін у духовне життя, лише провокували нові лінії конфлікту між представниками і без того розділеного українського народу. Цей хибний вибір потягнув за собою розкол суспільства за конфесійною ознакою, заклав основи орієнтації українців різної конфесійної належності у протилежних напрямках – на Схід і на Захід, призвів до перемоги в українському народі консервативних, а інколи й просто реакційних елементів [12, с. 109].

Відтак у Брестській унії мислитель вбачав зворотний до загальноєвропейської тенденції емансипації національних церков від зверхності папського престолу шлях: коли у Німеччині, Франції та й у Польщі багато людей від римо-католицької віри стали відвертатись, то польські єзуїти задумали повернути українських людей у римо-католицьку віру і придумали з деякими нашими архієреями унію: хай служба в наших церквах залишається, як і була, а тільки щоб і над українськими архієреями був старшим папа. От через цю унію почалася різанина між попами й панами, православними а уніа-

тами – між такими ж міщанами, а далі й селяни стали підніматися проти унії [9, с. 228].

У зв'язку з цим М. П. Драгоманов доводив, що боротьба українських козаків з Польщею не була лише протестом інстинктів, як боротьба донських і уральських козаків проти Московської держави, але боротьбою принципів. Запорозьке козацтво прагнуло стати збройним соціальним прошарком наділеним привілеями, а не тільки селитися на неконтрольованих урядом територіях, ризикуючи життям боротися з татарами. Польський уряд намагався регламентувати соціальне життя на кордоні створивши реєстр козаків, які отримували своєрідний статус прикордонного війська. Щоправда до реєстру увійшли не всі запорожці, що також слугувало причиною для соціального напруження [7, с. 42].

Адже усі нереєстрові козаки повинні були коритися старостам і панам, як поспільство, шляхта не хотіла рівнятися з реєстровими козаками, а нереєстрові козаки не хотіли перестати бути козаками. Крім того на той час пани, отримавши від короля землі, повертали селян у кріпаки. Понавозили з собою євреїв, орендували річки, перевози, шинки, церкви та брали за користування мито. Селяни цього не хотіли і приєднувалися до козаків, а козаки піднімали повстання проти шляхти та короля, а православне духовенство та деякі православні пани просили козаків, щоб допомогли обороняти віру від уніатів та католиків, що відбирали церкви, не давали висвячувати попів і всяку шкоду православним чинили [9, с. 229].

На думку Михайла Петровича, саме близькості духовництва з козацтвом, а отже, з масами народу, слід приписати прояв життєвості в українській літературі XVI–XVIII ст., яка інакше загрожувала залишитися виключно схоластичною або псевдокласичною. Петро Конашевич Сагайдачний дає київському престолу митрополита Іова Борецького, за свій рахунок відновлює Богоявленське київське братство, засновує фундацію на школу львівського братства, і пише “пояснення на унію”. З цим пов'язує вчений той факт, що не дивлячись на прихильність до церковнославянської мови, київське духовництво підготувало виклад православного сповідання українською мовою, на друк якого отримало дозвіл від московського патріарха Адріана, а в інших галузях літератури “струміль життєво–народна” була ще сильніша [7, с. 32].

В Україні активно розгорталася визвольна боротьба, спрямована на розв'язання найголовніших завдань – створення незалежної Української держави й запровадження нових соціально–економічних відносин на основі дрібної (фактично фермерського типу) козацької власності на землю. За цих умов створювалася нова соціальна система, у якій козацтво як збройний прошарок відіграло роль привілейованої соціальної групи. Православне духовенство отримувало статус духовних лідерів нації, здатних спрямувати народну енергію у конструктивне русло розбудови української державності. Селянство і міщанство отримувало можливість мирно працювати на благо новоствореної держави [14].

Пошук союзників у боротьбі з Річчю Посполитою для новоствореної української козацької держави вилився вибір між рівноправним і не вигідним партнерством з кримськими татарами та підвладним становищем щодо Московського царства, або Османської імперії як

альтернативи залежності від Польщі. Процес формування української національної держави на базі втілення у життя українського національного менталітету і створення державної ідеології та соціально–політичних інституцій в решті складна і багатогранна боротьба українського козацтва з ворожим йому оточенням призвела до підпорядкування частини України Московській державі [3, с. 74].

Михайло Петрович прагнув через аналіз відносин України з Росією визначити місце України на європейському континенті, причини її важкого національного, культурного, економічного та соціального становища, можливі шляхи виходу з нього. Мислитель рекомендував оглядатися в минуле, щоб з'ясувати обставини формування суспільно–політичної ситуації українського народу, щоб не помилитися знову, як колись помилялися пращури. Українцям необхідно старанно досліджувати своє минуле, щоб проаналізувавши ті події, виявити помилки, зробивши висновки, не помилятися у майбутньому. Таким чином виявляється сенс історії як основа наукової діяльності пов'язаної із практичним застосуванням історичних знань [11, с. 559].

М. Драгоманов наголошував на тому, що до XVIII ст. український народ розвивався у загальноєвропейському цивілізаційному контексті. Гуманістична філософія вела наших предків шляхом становлення та розвитку буржуазних відносин у першу чергу у світоглядній і культурній, у другу – господарській, третю соціальної, далі політичній сфері життя. Лише з початку XVIII ст. міцний кордон Російської імперії, політична цензура, соціальні привілеї російської аристократії приваблювали для козацької старшини, як наслідок відчуження від українського народу шляхетних станів, власне, проклало межу між українцями і європейським світом [8, с. 131].

Історик однозначно вважав період перебування українських земель під владою Московського царства – Російської імперії “пропащим часом”, відстоюючи самобутність українського народу від давнини до проміжку часу у який він жив. Формулюючи концепцію української історії він вів полеміку з представниками різних політичних угруповань, а тому подавав ці дослідження у публіцистичній формі, оформлюючи їх результати у статтях опублікованих у журналах та газетах. Його позиція щодо демократичних перетворень у Австро–Угорщині, які стосувалися галицьких українців також демонструвала впевненість дослідника у єдності галицьких і наддніпрянських українців, а їх етно–політичну несумісність з росіянами зафіксовано у статті “На увагу українців в Росії” [2, с. 217–218].

Отже наукові дослідження М. Драгоманова в основному спрямовані на вивчення питань української історії та порівняння історичного процесу України зі тенденціями світової історії. Історик приклав масу зусиль для формування й обґрунтування концепції самобутності історії українського народу і законності її місця у світовій історії. Навів цілий комплекс фактів давності та неперервності історії України у етнокультурному та соціокультурному вимірах, а втрату державності пояснив обставинами, які б не дозволили зберегти повноцінну політичну організацію жодному народу світу, а найголовнішою заслугою українства вважав збереження власної національної культури.

Список використаних джерел

1. Возняк М. З листування М. Драгоманова з З. Навроцьким / М. Возняк // Літературно-науковий вісник – 1923. – Кн. 3. – С. 67–80.
  2. Драгоманов М. Всеобщее голосование и русины в Австрии / М. Драгоманов // Вибрані праці у трьох томах. – Т. 1, Кн. 2: Історія. Публіцистика. Політологія. – К., 2007. – С. 217–218.
  3. Драгоманов М. Исторические песни малорусского народа с объяснениями В. Антоновича и М. Драгоманова / М. Драгоманов // Вибрані праці у трьох томах. – Т. 2: Фольклористика. Літературознавство. – К., 2007. – С. 76–94.
  4. Драгоманов М. Историческая Польша и Великорусская демократия / М. Драгоманов. – К., 1917. – 145 с.
  5. Драгоманов М. Листи на Наддніпрянську Україну / М. Драгоманов // Вибрані праці у трьох томах. – Т. 3: Літературознавство. – К., 2007. – С. 188–222.
  6. Драгоманов М. Література українська, проскрибована урядом російським / М. Драгоманов // Вибрані праці в трьох томах. – Т. 3: Літературознавство. – К., 2007. – С. 144–188.
  7. Драгоманов М. Малороссия в ее словесности / М. Драгоманов // Вибрані праці у трьох томах. – Т. 2: Фольклористика. Літературознавство. – К., 2007. – С. 4–34.
  8. Драгоманов М. Нові українські пісні про громадські справи (1764–1880) / М. Драгоманов // Вибрані праці в трьох томах. – Т. 2: Фольклористика, літературознавство. – Київ, 2007. – С. 122–144.
  9. Драгоманов М. Про українських козаків, татар та турків / М. Драгоманов // Вибрані праці у трьох томах. – Т. 1: Історія. Педагогіка. Публіцистика. – К., 2006. – С. 158–242.
  10. Драгоманов М. Україна і центри // Громада. – 1878. – № 2. – С. 403–419.
  11. Драгоманов М. П. Чудацькі думки про українську національну справу / М. П. Драгоманов // Вибране. – К., 1991. – С. 551–596.
  12. Круглашов А. Ставлення М. Драгоманова до проблем релігії та Церкви / А. Круглашов, М. Ставлення // Україна модерна. – Львів, 2000. – Число 4–5. – С. 105–123.
  13. Овсій І. О. Зовнішня політика України від давніх часів до 1944 року / І. О. Овсій. – К.: Либідь, 2002. – 240 с.
  14. Переяславська угода 1654 року: історичні уроки для Українського народу. Аналітичні оцінки Національного інституту стратегічних досліджень від 21 січня 2004 року // http://old.niss.gov.ua/book/per_rad.htm
  15. Пінчук Ю. А. Микола Іванович Костомаров / Ю. А. Пінчук. – К.: Наукова думка, 1992. – 232 с.
  16. Свинціцький С. Київська Русь у працях М. П. Драгоманова / С. Свинціцький // Михайло Драгоманов у контексті європейського просвітницького руху. Матеріали першої міжвузівської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих науковців. 27 лютого 2007 року. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. – С. 23–24.
  17. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України / Н. Яковенко. – К.: Критика, 2005. – 582 с.
- References**
1. Voznyak M. Z lystuvannya M. Drahomanova z Z. Navrots'kym / M. Voznyak // Literaturno-naukovyy visnyk – 1923. – Kn. 3. – S. 67–80.
  2. Drahomanov M. Vseobshchee holosovanye u rusyny v Avstryi / M. Drahomanov // Vybrani pratsi u tr'okh tomakh. – T. 1, Kn. 2: Istoriya. Publitsystyka. Politolohiya. – K., 2007. – S. 217–218.
  3. Drahomanov M. Ystorycheskye pesny malorusskoho naroda s ob'yasnennyamy V. Antonovycha y M. Drahomanova / M. Drahomanov // Vybrani pratsi u tr'okh tomakh. – T. 2: Fol'klorystyka. Literaturyznavstvo. – K., 2007. – S. 76–94.
  4. Drahomanov M. Ystorycheskaya Pol'sha y Velykorusskaya demokratyya / M. Drahomanov. – K., 1917. – 145 s.
  5. Drahomanov M. Lysty na Naddnipyrians'ku Ukrayinu / M. Drahomanov // Vybrani pratsi u tr'okh tomakh. – T. 3: Literaturyznavstvo. – K., 2007. – S. 188–222.
  6. Drahomanov M. Literatura ukrayins'ka, proskrybovana urynom rosiys'kym / M. Drahomanov // Vybrani pratsi v tr'okh tomakh. – T. 3: Literaturyznavstvo. – K., 2007. – S. 144–188.
  7. Drahomanov M. Malorossyya v ee slovesnosti / M. Drahomanov // Vybrani pratsi u tr'okh tomakh. – T. 2: Fol'klorystyka. Literaturyznavstvo. – K., 2007. – S. 4–34.
  8. Drahomanov M. Novi ukrayins'ki pisni pro hromads'ki spravy (1764–1880) / M. Drahomanov // Vybrani pratsi v tr'okh tomakh. –
- T. 2: Fol'klorystyka, literaturoznavstvo. – Kyiv, 2007. – S. 122–144.
9. Drahomanov M. Pro ukrayins'kykh kozakiv, tatar ta turkiv / M. Drahomanov // Vybrani pratsi u tr'okh tomakh. – T. 1: Istoriya. Pedahohika. Publitsystyka. – K., 2006. – S. 158–242.
  10. Drahomanov M. Ukrayina i tsentry // Hromada. – 1878. – № 2. – S. 403–419.
  11. Drahomanov M. P. Chudats'ki dumky pro ukrayins'ku natsional'nu spravu / M. P. Drahomanov // Vybrane. – K., 1991. – S. 551–596.
  12. Kruhlov A. Stavlennya M. Drahomanova do problem relihiyi ta Tserkvy / A. Kruhlov, M. Stavlennya // Ukrayina moderna. – L'viv, 2000. – Chyslo 4–5. – S. 105–123.
  13. Ovsyiy I. O. Zovnishnya polityka Ukrayiny vid davnikh chasyv do 1944 roku / I. O. Ovsyiy. – K.: Lybid', 2002. – 240 s.
  14. Pereyaslavs'ka uhoda 1654 roku: istorychni uroky dlya Ukrayins'koho narodu. Analitychni otsinky Natsional'noho instytutu stratehichnykh doslidzhen' vid 21 sichnya 2004 roku // http://old.niss.gov.ua/book/per_rad.htm
  15. Pinchuk Yu. A. Mykola Ivanovych Kostomarov / Yu. A. Pinchuk. – K.: Naukova dumka, 1992. – 232 s.
  16. Svyntsits'kyi S. Kyiv's'ka Rus' u pratsyakh M. P. Drahomanova / S. Svyntsits'kyi // Mykhaylo Drahomanov u konteksti yevropeys'koho prosvitnyts'koho rukhu. Materialy pershoyi mizhvuziv's'koyi naukovy-praktychnoyi konfrentsiyi studentiv, aspirantiv i molodykh naukovtsiv. 27 lyutoho 2007 roku. – K.: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, 2007. – S. 23–24.
  17. Yakovenko N. Narys istoriyi seredn'ovichnoyi ta rann'omodernoyi Ukrayiny / N. Yakovenko. – K.: Krytyka, 2005. – 582 s.
- Slesarenko O. O., graduate student of history and archaeology of slavs department, of History Education Institute in the National Pedagogical University, in honour of M. P. Dragomanov (Ukraine, Kyiv), Dragom_80@ukr.net**
- Problems of Ukraine history in the scientifically publicism revision of M. P. Dragomanov**
- For the sake of more deep understanding the ways of development the Ukrainian historical science in the past and for more effective mobilization its potential for the national memory revival on the modern stage of the Ukrainian state system, the author system lights up Mykhajlo Dragomanov's activity as a researcher of Ukraine history. Here are examined the scientific secret services of M. P. Dragomanov devoted to the key subjects of Ukrainian history: Dragomanov's vision of Kievorus, Lithuanian periods of the Ukrainian state system is analyzed. The scientist's looks on the system crisis, in which Ukrainian society was during the first half of XVII century which arose up on the basis of the interconfessional misunderstanding after the conclusion of Beresteyska Uniya, are under investigation. Are noted: the results of M. P. Dragomanov's scientific achievements in research of Cossack state fight for confession Polish power and gentry of their privileged status. The scientist's conception of Ukrainian-Russian mutual relations is characterized here.*
- Keywords:** M. P. Dragomanov, history of Ukraine, Kievan Rus, Russian empire, Poland, the cossacks, Beresteyska Uniya.
- Слесаренко О. А., аспирантка кафедри історії та археології славян, Інститут історичного образования Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), Dragom_80@ukr.net**
- Проблеми історії України в научно-публіцистическому наслідді М. П. Драгоманова**
- Для більш глибокого розуміння шляхів розвитку української історичної науки в минулому та ефективної мобілізації її потенціалу для відродження національної пам'яті на сучасному етапі української державності системно освітається діяльність Михайла Драгоманова як дослідника історії України. Розглядаються наукові дослідження М. П. Драгоманова, присвячені ключовим сюжетам української історії. Проаналізовано авторське бачення киеворуського, литовського періодів української державності. Ісследовані погляди ученого на системний кризис, в котрому знаходилась українське общество в течение первой половины XVII в., и который возник на основе межконфессиональных недоразумений после заключения Брестской унии. Обозначены результаты научных достижений М. П. Драгоманова в исследовании борьбы казацкого сословия за признание польскими властями и шляхтой собственного привилегированного статуса. Характеризується концепція українсько-російських відносин ученого.*
- Ключевые слова:** М. П. Драгоманов, історія України, Київська Русь, Російська імперія, Польща, козацтво, Брестська унія.

* * *